

VOFKORI LÁSZLÓ

A TÁRSADALMI MOBILITÁS, A FOGLALKOZÁSI-TERÜLETI ÁTRÉTEGZŐDÉS VETÜLETEI SZÉKELYUDVARHELYEN

1. CÉLKITŰZÉS ÉS MÓDSZER

A Székelyudvarhelyen és környékén zajló városiasodási folyamat településszociológiai vizsgálata számos területi és társadalmi kérdés feltárására tereli figyelmünket. Az urbanizációs összkép sokféle társadalmi kérdéscsoportjának vizsgálata, a több dimenziós városi valóság elemző és rendszerező feltárása városszociológiai módszerek igénybevételét tételezi föl.

Jelen tanulmányunkat előmunkálatnak tekintjük Székelyudvarhely komplex népességföldrajzi és városszociológiai vizsgálatához. Megkíséreljük felvázolni a társadalmi mobilitás, a foglalkozási-területi átrétegződés néhány jellemző vonását, és a feltárt viszonyrendszer útján némi betekintést igyekszünk nyújtani a városföldrajzi és szociálgeográfiai kérdések mikroszintű értelmezéséhez, Székelyudvarhely és közvetlen környéke (falusi térség) gazdasági és társadalmi folyamatainak jobb megértéséhez.

Székelyudvarhely társadalomrajza még nem készült el, korszerű városszociológiai megközelítésű értékelésről alig van tudomásunk. A szociográfiai jellegű leírásokban szereplő empirikus tények nem kötődnek kellőképpen az akkori társadalmi struktúrákhoz. Napjainkban pedig az figyelhető meg, hogy Székelyudvarhely erőteljes szocialista iparosítása, a bővülő munkaerő-szükséglet fellazította a környező falvak lakosságának helyhezkötöttségét, módosította azok agrárnépességének társadalmi-foglalkozási átrétegződési folyamatát, annak térbeli szerkezetét¹, az emberi kapcsolatok hagyományos mintáit. Székelyudvarhely társadalmi-történelmi fejlődése, alakulása is azt a tényt tükrözi, hogy a társadalmi-történelmi viszonyok mindig meghatározzák a település struktúráját, belső életjelenségeit.

A társadalmi folyamatjelzők, mutatók mennyiségi és minőségi értékelése kapcsán feleletet kell adnunk az alábbi főbb városszociológiai kérdésekre: melyek a városban folyó társadalmi átalakulás jellemző tényei, milyen mozgatórugók tartják fenn a társadalmi mobilitást, hogyan alakult Székelyudvarhely integrálóképessége, hogyan készült fel a faluról városba került munkástömeg asszimilációjára s mindez milyen strukturális változásokat eredményezett, továbbá területileg hogyan helyezkedik el a betelepült lakosság, mi lett vele, milyen értékrend szolgálatába szegődött, milyen a munkahelyi és lakóhelyi életvitele, milyen az állandó jelleggel beköltözött lakosság közösségi megtartó ereje, hogyan módosulnak a családi, rokoni és baráti kapcsolatok, mit jelent az életformaváltás, egyszóval hogyan integrálódik a városi struktúrába.

---

¹ Vö. a szerző előző tanulmányával: *A településhálózat és a városiasodási folyamat az Udvarhelyi-medencében. Változó Valóság. Szociográfiai tanulmányok.* Buk. 1978. 263–279.

A társadalmi mobilitás, átrétegződés kérdéscsoportjainak tematikus, mikroszintű bemutatását a *szociálgeográfiai és városszociológiai módszerek* segítségével igyekszünk megvalósítani. Módszertani nehézségként említjük meg, hogy a Székelyudvarhelyre vonatkozó társadalomstatisztikai adattár eléggé hiányos és szűkös, kevés az összehasonlítható jelzőszám, mutató. Összehasonlítási és szociometriai nehézséget okoz továbbá a különböző időkeresztmetszetben végrehajtott adatfelvételeknél használt fogalmak tartalmi és szemantikai, értelmezési jegyeinek különbözősége és a szakágazati bontásban mutatkozó eltérések. A társadalmi mobilitás vizsgálatára nem készült el a szakszerű népességstatisztikai mikrocenzus, közelítő számítás és becslés. Ezért a társadalmi mobilitási vizsgálataink csak a népszámlálások és egyes helyi statisztikai kimutatások adataira támaszkodhattak. Egy-egy jellemző időkeresztmetszetre (1956, 1966, 1977) vonatkozó társadalomstatisztikai tényanyag ismeretében igyekszünk megrajzolni Székelyudvarhely társadalmi, foglalkozási-területi mobilitásának, átrétegződésének jellemző formáit, irányát, tendenciáit. Ilyen értelemben elsődleges módszertani feladatként a népességstatisztikai adatfelvételek sajátos, a kutatási célnak és bontásnak megfelelő, részletező feldolgozását, a társadalmi mobilitásra vonatkozó elméleti és történeti források értékelését, a térképi és grafikai ábrázolást jelöltük meg. A társadalmi-foglalkozási átrétegződés egyes vonatkozásait *összehasonlító módszerrel*, a népszámlálási és a helyi (megyei) statisztikai adattárak szolgáltatata keresztmetszetek összehasonlításával igyekeztünk megvalósítani.

2. A NÉPESSÉG TÁRSADALMI-FOGLALKOZÁSI ÖSSZETÉTELE. A TÁRSADALMI-GAZDASÁGI SZERKEZET VÁLTOZÁSAI SZÉKELYUDVARHELYEN

A társadalmi mobilitás részletesebb elemzése előtt tekintsük át Székelyudvarhely népessége társadalmi-gazdasági szerkezetének az elmúlt évtizedekben nyomon követhető alakulását. A bekövetkezett szerkezeti változások a mobilitást meghatározó legfontosabb tényezők közé tartoznak. A *társadalmi összetétel* a termelőeszközökhöz való viszonyban tükröződik, a *gazdasági összetétel* a termelő-fogyasztói viszonyt, a gazdasági életben (fő- és mellékágazatokban) elfoglalt helyzet, a gazdasági aktivitás fejezi ki (azaz a gazdaságilag aktív vagy inaktív népesség), míg a *foglalkozási összetétel* a munkavégzés fajtájára, jellegére utal.

2.1. *A népesség gazdasági aktivitását az 1. táblázat adatai szemléltetik.* Székelyudvarhelyen az 1949-es adatok alapján a népesség gazdasági aktivitása igen alacsony. A száz keresőre jutó eltartottak száma 236, vagyis az agrárfalvakra jellemző érték. Ebben az időszakban a városi összlakosság mindössze 29,5%-a volt kereső. Az 1956. évi népszámlálás adatai szerint ez az arányszám magasabb. Ekkor az aktív keresők részaránya elérte a 45,2%-ot, míg a 100 főre jutó eltartottak száma csak 121 fő. A helyben lakó keresők többségét a mezőgazdaság és egyéb ágazatok foglalkoztatták. Az aktív keresők egyharmada az iparban dolgozott. 1966-ra a keresők népességen belüli aránya jelentősen emelkedett, a 100 főre jutó eltartottak száma 117-re csökkent. 1979-ben 100 székely-

udvarhelyi lakosból már 67 fő az aktív keresők közé tartozik. Itt jegyezzük meg, hogy a munkaképes korba lépő fiatalok növekvő hányada tovább tanul, ezért a valóságos munkaerő-forrás kisebb a munkaképes – 16 éves kortól a nyugdíjas korig – népességnél.

A munkaképes korú népességben belül a férfiak gazdasági aktivitása nagyobb volt, mint a nőké. 1959-től, a ruhagyár erőteljesebb fejlődésével, majd a cérnagyár és gyapotfonoda létesítésével (1970) a nők gazdasági aktivitása gyorsan emelkedett. 1956-ban a város női alkalmazottainak 34,5%-a aktív kereső, míg 1966-ban ez az arányszám 38,7%-ra emelkedik, 1980-ban pedig eléri a 48,4%-ot.

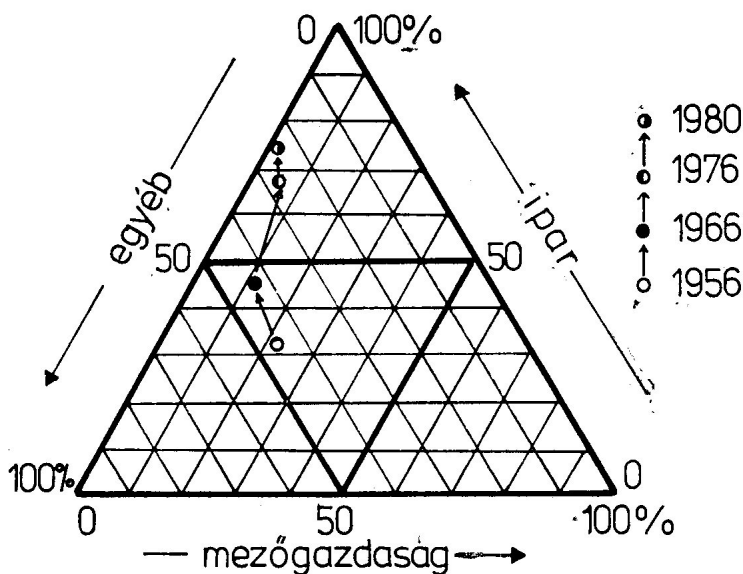
2.2. Az aktív népesség foglalkozási ágak szerinti összetétele

Székelyudvarhely város aktív keresőinek foglalkozási szerkezetében az iparvárosokra jellemző tendenciákat lehet kimutatni. Már 1900-ban az aktív keresők 34,5%-a az iparból és építőiparból élt, a mezőgazdaságban dolgozók (tehát az östermelésben résztvevők) részaránya csupán 12,3% volt. A tercier (egyéb) ágazat részesedése 53,2%, amely egyben a város akkori társadalmi-gazdasági szerkezetére világít rá. A 2. táblázat adataiból megállapíthatók a főbb szerkezeti változások, a foglalkozási főcsoportok aránya.

A felszabadulást követő újjáépítési időszak folyamán az aktív keresők foglalkozási szerkezetének alakulását számos tényező határozta meg. A foglalkozási szerkezet változásának fő mozgatórugói a szocialista iparosítás és a mezőgazdaság szocialista átszervezése, szövetkezetesítése.

Az aktív lakosság foglalkozási szerkezete a városiasodási folyamat fő mutatója, nyomjelzője. A város foglalkozási szerkezetében jelentős változások az 1966-os és 1974-es években következtek be (3. táblázat). Mindvégig megfigyelhető a nem mezőgazdasági ágakban foglalkoztatottak magas aránya, 1966-ban például az aktív keresők 47,6%-a az iparban és építőiparban dolgozott. 1974-re ez az arányszám 69%-ra emelkedett, ugyanakkor a mezőgazdasági keresők részaránya megcsappant (11,2%-ról 1,8%-ra). A tercier szektoron (vagyis a szolgáltatásokon) belül legdinamikusabban a kereskedelemben és a szállításban foglalkoztatott keresők száma növekedett. Székelyudvarhely kereső népességének foglalkozási szerkezetét (a három foglalkozási főcsoportban: ipar, mezőgazdaság és egyéb) összevontan az 1. ábra tünteti föl. A háromszögdiagram egyben szemlélteti Székelyudvarhely funkcióinak fejlődését, az 1956–1980 közötti időszakban bekövetkezett társadalmi-gazdasági átalakulásokat. Ily módon 1976-ban a foglalkozási szerkezet alapján Székelyudvarhely az erősen urbanus típusba sorolható (az iparban dolgozók aránya 67,6%), s az urbanizáció tendenciája 1980-ra 72,2%-ra erősödik. Általános jelenség a mezőgazdaságban foglalkoztatottak arányának csökkenése. Az ágazatok közötti intenzív átcsoportosulási folyamat az utóbbi években lelassult, iránya is módosult. Az tapasztalható, hogy a Székelyudvarhely vonzáskörzetéből felszabadult agrárnépesség lassan-lassan helyet kap a tercier szektorban is. A foglalkoztatottak száma 1960 és 1980 között gyors ütemben, mintegy 16 400 fővel gyarapodott. A tárgyalt időszakban a munkaerő viszonylagos bőségéről beszélhetünk. A város gazdasági életében kiemelkedő jelentőségű volt a korszerű technológián alapuló nagyipar létrehozása. 1970-ben beindul a cérnagyár és gyapotfonoda, 1977-ben pedig a matricagyár, melyek együttesen 5300 új munkahelyet biztosítottak. 1966 és 1980 kö-

zött több mint hétszeresére nőtt az ipari dolgozók száma (2146-ról 15 601-re). Lendületesen fejlődött a terciér-ágazat. Ugyanakkor a mezőgazdaság szocialista átszervezésének, szövetkezetesítésének befejezése óta (1962) napjainkig mintegy 50 fővel csökkent a mezőgazdasági keresők száma. A fejlettebb ipari szint lehetővé tette, hogy a város mezőgazdaságában is kibontakozzék a modern nagyüzemi termelés. Megteremtődtek

1. Székelyudvarhely kereső népességének foglalkozási megoszlása
(háromszögdiagram – 1956–1980)

az egyre nagyobb teljesítményű mezőgazdasági gépek és termelőberendezések alkalmazásának feltételei. Gyökeresen megváltozott a mezőgazdasági munka jellege is. A hagyományos értelemben vett paraszti munka csaknem teljesen kiszorult a város mezőgazdasági termelőegységeiből.

2.3. A foglalkozási szerkezet fontos kérdése a *fizikai és szellemi foglalkozásúak* arányának alakulása (4. táblázat). A fizikai dolgozók száma 1966–1979 között lényeges növekedést mutat (6847-ről 17 920-ra), a szellemi dolgozók száma lassan növekedett. A kvalifikáltabb munkaerő növekedésében fontos szerepet töltek és töltenek be a város területén működő szakmunkásképző liceumok és szakiskolák.

2.4. Az *aktív népesség társadalmi mutatók szerinti százalékos megoszlása* (5. táblázat) jól szemlélteti a szocialista szektor megerősödését, a szövetkezeti ágazat felzárkózását a város gazdasági életének fellendítésében. A magánszektor szerepe egyre inkább csökken.

2.5. Székelyudvarhely népességének osztálytagozódása

A társadalmi mobilitás vizsgálata igényli a városi népesség társadalmi struktúrájának, osztály- és rétegszerkezetének ismeretét. A társadalomstatisztikai és történeti adatok tükrében igyekszünk feltárni Székelyudvarhely népességének alapvető csoportjait, osztályait, rétegeit. Mindezek fő vonásaiban alakították ki és képviselik ma is a város társadalmi arculatát.

Székelyudvarhely társadalmi osztályai – a két fő osztály, a munkásosztály és a dolgozó parasztság – egyidejűleg a város társadalmi-gazdasági és politikai életének fő kategóriái. Az aktív kereső népesség adataiból kiindulva a feldolgozási kategóriák megállapítása érdekében egyesíteni kellett a városra jellemző történetileg kialakult társadalmi-foglalkozási csoportokat. Külön nehézséget okozott, hogy a foglalkozási viszony (alkalmazott, termelészövetkezeti tag, önálló, segítő családtag, dolgozó személyzet), a foglalkozás minősége (szellemi dolgozó, szakmunkás, betanított munkás, egyéb fizikai dolgozó, bedolgozó), valamint a foglalkozáshoz szükséges iskolai végzettség vagy szakképesítés szerinti társadalomstatisztikai bontású adataink igen szűkösek, hiányosak, összehasonlítási lehetőségeink korlátozottak.

Székelyudvarhely népességének osztályviszonyai 1900 előtt elsősorban a mezőgazdasági népesség osztályszerkezete szerint alakultak. Az önálló birtokosok- és segítő családtagjaikkal szemben igen jelentős volt a mezőgazdasági cselédek, napszámosok, házicselédek és ipari munkások száma. A mezőgazdasági cselédek és a mezőgazdasági munkások alkották az agrárproletariátust. 1900-ban Székelyudvarhely aktív lakosságának csupán 34,5%-a volt ipari munkás. A második világháborút követően a város össznépességének szerkezetében mélyreható változások következtek be, melyek érintették a város valamennyi osztályát és rétegét.

Az 1945. évi demokratikus földreform alapvetően megváltoztatta a népesség osztályszerkezetét, osztályviszonyait. Később a tulajdonviszonyok megváltozása még inkább finomította a társadalmi struktúra átalakulásának feltételeit. A szocialista államosítás, a mezőgazdaság szövetkezetesítési folyamata, annak befejezése, a népgazdasági ágak strukturális arányainak változása, az erőteljes szocialista iparosítás, a termelőerők nagyméretű fejlődése mind fontos szerepet játszott a társadalmi struktúra alakulásában. Tehát a szocialista termelési viszonyok erősödésével az osztályszerkezet, a népesség társadalmi-gazdasági struktúrája alapvetően módosult. Mindezt ugyanakkor előnyösen segítették a város életében bekövetkezett szociális-egészségügyi, technikai-infrastrukturális és kulturális változások is.

Ily módon 1956-ban a városra jellemző társadalmi struktúra-modell társadalomstatisztikai adatai² a következő csoportokat ölelték föl (az aktív népesség viszonylatában): munkás 2287, tisztviselő 1880, szövetkezeti kisiparos 646, termelészövetkezeti tag 42, társulási tag 63, egyéni mezőgazdasági dolgozó (magánparaszt) 1168, önálló kisiparos 257, szabad foglalkozású 28, kiskereskedő 28, más társadalmi csoportban levő 4.

Az 1966. évi népszámlálás adatai³ a következő társadalmi kategóriák szerint csoportosítja a város aktív lakosságát: munkás 4942, értelmiségi és tisztviselő 2187, termelészövetkezeti tag 553, önálló paraszt 52, kisiparos 632 (melyből 533 szövetkezeti tag), más kategória 7.

---

² *Recensământul populației din 21 februarie 1956* vol. I. Direcția Generală de Statistică. *Populația activă pe grupe sociale și sectoare sociale, după ramuri de activitate și sexe.* 540–542.

³ *Recensământul populației și locuințelor din 15 martie 1966.* Direcția Generală de Statistică, 1968. vol. I. *Populație. Populația activă și populația inactivă pe categorii sociale.* 216.

Székelyudvarhely népességének alapvető osztályait és fontosabb rétegeit a 6. táblázat mutatja be. Ebből kitűnik, hogy a munkásosztály összetétele egyöntetű, népgazdaságon belüli súlya is figyelemreméltó. Az ipari, a tudományos-műszaki fejlődés eredményeként – gondolunk a szakoktatásra, szakmunkásképzésre és szakmai továbbképzésre is – számottevően nőtt a munkások szakképzettsége, műszaki színvonala.

Az 1970–1975-ös időszakra vonatkozóan egy összefoglaló táblázatban összegeztük a két fő kategória – a munkásosztály és a dolgozó parasztság –, valamint az értelmiségiek és más rétegek viszonyszámadatait (7. táblázat). A munkásság létszáma Székelyudvarhelyen 1965–1975 között háromszorosára nőtt, az ipari és építőipari munkások aránya az 1965. évi 59,3%-ról 1979-ben 77,8%-ra. Székelyudvarhely népessége tagozódásának magva tehát ma is a munkásság és ezen belül a nagyipari munkásság. 1979-ben Székelyudvarhely négy legfontosabb és legnagyobb köztársasági alárendeltségű iparvállalatában dolgozó ipari munkásság a város összlakosságának 53,3%-át tette ki (cérnagyár 2522 fő, matricagyár 2455 fő, ruhagyár 2395 fő, élelmiszeripari gépgyár 2182 fő).

3. HOGYAN KÉSZÜLT FEL SZÉKELYUDVARHELY AZ INTEGRÁCIÓRA? AZ INFRASTRUKTURÁLIS ELLÁTOTTSÁG HELYZETKÉPE

Székelyudvarhely szociális vagy lakossági infrastruktúrája felőleli mindazon létesítmények, intézmények és vállalatok együttesét, az általuk nyújtott szolgáltatások összességét, amelyeknek a város gazdasági életében részt vevő népesség megfelelő életfeltételeit kell biztosítaniuk. A helyi ellátórendszer, a különböző szolgáltatások elemei megteremtették a város gazdasági-szociális működéséhez szükséges feltételeket.

A felszabadulást követő években Székelyudvarhely ellátottsági színvonala (pl. lakásépítés, csatornahálózat, víz, villany-, gázellátás, tömegközlekedés, kereskedelmi szolgáltatások) alacsony szintű volt. Mindez annak tulajdonítható, hogy a város a második világháborút megelőző időszakból alacsony szintű infrastrukturális ellátmányt örökölt. Mivel az iparosítás is későbbi keletű, Székelyudvarhely akkori belső életvitele, gazdálkodása nem szorítkozhatott a szolgáltatások nagyarányú bővítésére. Az extenzív iparosítási időszakban – főleg 1968 után – pedig az iparfejlesztés az infrastrukturális beruházások jelentős részének megtakarításával indult. Az iparnak mind erőteljesebb városba tömörülése – különösen az északi iparnegyed kiépítése – fellendítette a termelői infrastruktúrát, mely közvetve kedvezően hatott a lakossági infrastruktúra fejlődésére is. Például az ipari fő szennyvízcsatorna megépítése megoldotta a kommunális szennyvizek levezetésének kérdését is, az új víznyerési lehetőségekkel az ipar és a város lakossága egyaránt részesedett ivóvízből stb.

A város iparának lendületes fejlődése (1979-ben 1975-höz képest 168,6%-kal növekedett a globális ipari termelés), a központi funkciók erősödése megmutatkozott a városi népesség életszínvonalának emelkedésében is. Mindez szorosan összefügg a kommunális ellátottság fejlődésével, az alapfokú szolgáltatások biztosításával. Az alábbiakban néhány ellátottsági mutató elemzésére térünk ki, amelyek együttese mintegy

választ ad arra, hogy hogyan készült fel Székelyudvarhely a társadalmi-területi mobilitás, átrétegződés okozta gondok megoldására, hogyan biztosította a városba beköltözők integrációját.

3.1. A lakás- és kommunális ellátottság terén az ötvenes évek végén gyökeres változások következtek be. Székelyudvarhelyen a legelső tömbház 1959-ben készült el, 18 lakrésszel. 1960 és 1970 között összesen 1203 lakást építettek (évi átlagban 109 lakás). 1966-ban az épületek száma 2102 (az 1956. évi 1204-gyel szemben). A lakások száma 1966-ban 12%-kal több, mint 1956-ban. Az akkori lakásépítési tervek egyaránt szorgalmazták az állami, szövetkezeti (vagy intézményi) és magán lakásépítkezéseket.

1971–1975 között közel 2000 új lakás épült. 1971–1980 között a város lakásállománya az előző szakaszhoz (1960–1970) képest újabb 4564 lakással bővült (az évi lakásépítési ütem elérte a 456 lakást). Összegezve a szocialista építés éveiben emelt tömbházi lakások számát (5767 új lakás), területi vetületben a város új térszerkezetét, az alábbi fontosabb lakónegyedek, városnegyedek különíthetők el: *Bethlen-negyed*. (1977-től; 2259 tömbházi lakás), *Tábor-negyed* (1972–1977 között épült; 1559 lakás), *Sziget-negyed* (1971–1972; 500 lakás), *Kórház-negyed* (1969–1971; 470 lakás), *Köztársaság-negyed* (1962–1969; 266 lakás), *Lenin-negyed* (1962–1967; 180 lakás), *Fűzfá-sétány* (1975–1977; 176 lakás). 1977-ben Székelyudvarhely épületállománya 3223 épületet, 7464 lakást (14 652 szobával) ölelt föl, 229 407 m² lakószobafelülettel.

A nagyobb arányú lakásépítkezések következtében a lakásterheltség valamelyest csökkent (1966-ban 4,1 lakos jutott 1 lakásra, míg 1977-ben 3,8). Számos korszerűtlen, közműekkel rosszul ellátott lakást kellett felújítani vagy helyettesíteni, sőt teljesen újjáépíteni. Az 1956. évi egy lakosra jutó 6,1 m² lakószobafelület 1977-ben már 7,9 m²-re emelkedik, amely a korszerű telepítés és komfortfokozat fokmérője is. Az állami lakásépítés mellett jelentősen növekedett azok száma, akik családi ház-építéshez fogtak. A hetvenes években (1971–1979) 167 új családi ház épült Székelyudvarhelyen. Ezek jelentősen emelték a két- és háromszobás lakások számát. Mindezek ellenére a városban dolgozók nagy része még nem jutott városi lakáshoz, tömbházi lakrészhez, s ezáltal Székelyudvarhely „fogadó-képessége” még sok tekintetben nem képes kielégíteni az ideiglenes leteleplőket, valamint a potenciális leteleplőket igényeit. Továbbra is az állami lakásépítések arányának növelésére van szükség, szorgalmazva a magán-erős – többnyire társasházi formában – lakásépítkezéseket is. Mindez újabb építendő területek kijelölését igényli.

A vízvezetékekkel és fürdőszobával ellátott lakások aránya elég magas, 89%. Az új lakónegyedek magasfokú közműellátottsági szintre emelkedtek, míg a szombatfalvi, bethlenfalvi és kadicfalvi városrészek családi házas településszerkezetét korántsem sikerült ellátni a lakossági infrastruktúra korszerű szintjén. A város utcái teljes hosszúságának 58%-át vezetékes ivóvízzel látták el, 76%-a meg utcai villanyvilágítással rendelkezik. 1979-ben az egy főre jutó ivóvíz-fogyasztás évi 155 m³ volt. A csatornaellátottság tekintetében szerényebb mértékű fejlettséget mutat a város. Az utcák teljes hosszúságából csupán 36%-ban építették ki a szennyvíz-elvezető csatornahálózatot. 1977-ben az egy főre jutó évi gáz-

fogyasztás 644 m³ volt, míg a gázvezetékek az összutcahálózat hosszúságának 18%-át fogják át.

3.2. *A szociális és egészségügyi ellátás* területéről kiemeljük az óvodai férőhelyek számának emelkedését (1979-ben háromszorosa az 1965. évinek). 1971-től viszont – mivel beindul a női munkaerőt magas szinten foglalkoztató cérnagyár és gyapotfonoda, és bővül a ruhagyár is – a több műszakos foglalkoztatás jelentősen megemelte a bölcsődei és főleg az óvodai férőhelyek iránti igényeket. A kórházi ellátás nehézségeit az új kórház és poliklinika átadása fogja megoldani. Az általános iskolai férőhelyek tekintetében zsúfoltság mutatkozik. A hat általános iskolában 4500 tanuló, a hat líceumban pedig összesen 4400 diák tanul. A tanulók száma az 1979/80-as iskolai évben 10 966 volt, azaz a város minden harmadik lakosa diák. Ilyen értelemben Székelyudvarhelyt méltán megilleti az iskolaváros elnevezés is. A tanügyi személyzet létszáma megközelíti a 600-at.

3.3. *A város tömegközlekedése* még nem oldotta meg kellőképpen a lakónegyedek és a két ipari telephely – az északi és déli iparnegyed – közti közlekedést. Az autóbuszok száma és a járatsűrűség nem elegendő. Egyik legalapvetőbb kérdés az úthálózat további korszerűsítése, pormentes burkolattal való ellátása. 1979-ben a 29 városi autóbusz 84 km-es városi közlekedési útvonalon 3,9 millió utast szállított.

3.4. *A kereskedelmi ellátás* tekintetében Székelyudvarhely nemcsak a helyi lakosság, hanem a tágabb vonzáskörzet ellátásáról is gondoskodik. 1979-ben 154 kereskedelmi egység bonyolította le az ellátást. Még mindig túlzottan sok a régi, kis alapterületű, korszerűtlen üzlet. A magasabb kereskedelmi forgalmi értékekhez képest még mindig kevés a bolti és szolgáltatási alapfelület. A raktárak száma alacsony. Székelyudvarhely egyetlen szállodájának idegenforgalmi fogadóképessége korlátozott.

Összegezve, a Székelyudvarhely népességének ellátását biztosító létesítmények és intézmények, valamint az azok által nyújtott szolgáltatások fejlődése még nem emelkedett a municípiumi rangot megillető szintre. Az infrastruktúra fejlesztése terén észlelt lemaradásokat nehéz behozni. A termelési infrastruktúra erőteljesebb fejlődése viszonylag kedvezőbb feltételeket teremtett a közművesítés és más városi ellátmányok fejlődése tekintetében. A közeljövőben a lakossági ellátás terén – a funkcionális értékrendet véve alapul – a növekvő lakásigények után a városi kereskedelmi és szolgáltató hálózat, a tömegközlekedés és a szabadidő-eltöltés ki nem elégített infrastrukturális igényei kerülnek előtérbe. Mindezek előfeltételei annak, hogy a városba betelepülő lakosság belső integrációja, zökkenőmentes asszimilációja a lehető legrövidebb időn belül létrejöhessen.

4. SZÉKELYUDVARHELY INTEGRÁLÓKÉPESSÉGE

4.1. *A munkaerő területi mobilitásának kérdései*

Székelyudvarhely az elmúlt másfél évtizedben olyan rohamosan iparosodott, hogy az ipari és az urbánus jellegű munkahelyek betöltése a helybeli munkaerővel korántsem valósulhatott volna meg. A város nő-

vekvő munkaerő-szükségletének egy részét tehát a környező falvak lakossága elégítette ki. A területi átrétegződés vizsgálatánál a foglalkozási szerkezet módosulásából indultunk ki. A területi mobilitás kapcsán tekintsük át – a teljesség igénye nélkül – a város vándorlási nyereségének alakulását, az ingázók helyzetét, valamint néhány város-ökológiai kérdést.

4.1.1. *A Székelyudvarhelyre véglegesen beköltözők helyzete*

A népesség területi mobilitását jelző mutatók a vándorlással kapcsolatosak. A vándorlások legismertebb jelensége a faluról városba irányuló áramlás, melynek mérlege, nyeresége a város népességét növeli.

A foglalkoztatottság nagyarányú fellendülésével, a Székelyudvarhely környéki agrárnépesség helyváltoztatásának megélénkülésével meggyorsult a várost övező települések népessége egy részének *bevándorlása*. Főként a munkaképes korosztályokból mutatkozott erőteljesebb város felé vándorlás, melynek következtében a környező falvak népessége csökkent.

Székelyudvarhely törzsnépességének természetes szaporodása mellett a népesség tényleges szaporodásában igen fontos szerepet játszott a *vándorlási nyereség* is. A vándorlási nyereséget a városba *bevándorlók* (áttelepülők, végleg vagy állandó jelleggel beköltözők) és az *elvándorlók* (a városból végleg eltávozók) számának különbsége alkotja. A vándormozgalom igen jelentős tényező Székelyudvarhely életében, s egyben a városiasodási folyamat eredménye is. A vándorlási egyenleg (mérleg) alakulását a 8. táblázat szemlélteti. Megfigyelhető, hogy 1959-től kezdve Székelyudvarhely népességnövekedésének döntő forrása a bevándorlás volt. 1959 és 1966 között 3439 fő költözött be Székelyudvarhelyre, míg a vándorlási nyereség értéke 1728 fő. Ebben az időszakban a város tényleges szaporodása 2652 fő. 1956 és 1966 között a vándorlási egyenleg évi növekedési üteme 1,6% volt, míg a természetes szaporodásé 0,9%.⁴ Mindez kedvezően hatott a város népességének számszerű növekedésére. A mezőgazdaság szövetkezetesítési folyamatának befejezése után (1962) ugrásszerűen megnőtt a bevándorlók száma. A letelepedés ütemét jól szemléltetik az 1956. évi népszámlálás Székelyudvarhelyre vonatkozó adatai is. A 18 244 fő lakosságból törzslakos 7977 fő, míg 10 267 fő más helyen született. A letelepedés egyes szakaszainak növekvő tendenciáját az alábbi népesség-statisztikai adatok jelzik: 1920 előtt 361 fő, 1920–1929 között 434, 1930–1939 között 508, 1939–1944 között 915, 1950–1954 között 1272, 1955–1959 között 1312, 1960–1964 között 3047 fő, míg 1965 és 1966 között 1337 fő telepedett le véglegesen Székelyudvarhelyen. 1966-ban egy székelyudvarhelyi törzslakosra közel 6 fő bevándorló jutott. A beköltözés többnyire a munkavállalással hozható kapcsolatba.

1968 és 1980 között a területileg koncentrált iparfejlesztés nagyobb arányú népességmozgást idézett elő. Székelyudvarhely ipari fejlődése felszívta a városkörnyéki falvakban levő munkaerő-tartalékot. A népességet kibocsátó területről tehát a népesség egy része a város irányába mozdult el, s kezdetét vette a népesség területi-társadalmi átcsoportosulása és átrétegződése. 1970-ben például, a cérnagyár telepítésének idején, váro-

---

⁴ V. Cucu – V. Urucu: *Creșterea orașelor din R. S. România în ultimul deceniu*. Revista de statistică. 1967. 5. sz. 52–61., 1. sz. melléklet.

sunkba 1017 személy költözött be, a természetes szaporodás értéke pedig 332 fő volt. Az elköltözők száma 338. Ily módon 1011 fővel gyarapodott a város lakossága. Az eddigi legmagasabb vándorlási nyereség 1229 fő (1979-ben), amikor magas természetes szaporodással társulva (445 fő) 1674 fővel növekedett a város lakossága. Mindkét periódusban a természetes népmozgalom (a születések és halálozások egyenlege) és a vándormozgalom egyaránt erősítette, növelte a város népességét. 1980-ban az 1000 lakosra jutó vándorlási nyereség 27,3 fő volt. Különösen a produktív korúak mozgásmozgása növekedett meg, amely együtt járt a magasabb természetes szaporodással. Mindez a város népességének mintegy juvenilis képet kölcsönzött. A népességszám növekedése hozzájárult az előregedési folyamat mérsékeléséhez. A beköltözők többsége aktív kereső. A vándorlások többsége a kedvezőbb munka- és életfeltételeket, körülményeket biztosító munkavállalással függ össze. Itt említjük meg, hogy statisztikai adatforrásaink hiányosan rögzítik az ideiglenes betelepülők számát. 1959 és 1964 között ezek száma – a bejelentkezések alapján – elérte a 12 855 főt. Az ideiglenes betelepülők potenciálisan az állandó betelepülők számát növelik (kivéve a tanulókat), azaz a beköltözés a végleges letelepedés szándékával történik.

Melyek azok a főbb indítékok, amelyek a népességet a városba költözésre készítették? Elsősorban az urbanizáltabb környezetet, a munkalehetőségek bővebb választékát, a magasabb átlagbéreket, a jobb ellátási viszonyokat, a lakáshoz jutás előnyösebb feltételét említjük. A népesség területi mobilitásának fő tényezője az ipar volt. Újabban a terciér szektor vonzása érvényesül erőteljesebben (a kereskedelemben való elhelyezkedés). A vándorlást motiváló tényezők közül említjük a város magasabb szintű infrastrukturális (ellátottsági) különbségeit is, gondolunk a vízvezetékkel, csatornahálózattal, telefonnal, járdával való kedvezőbb ellátottságra.

A városba betelepülők területi elhelyezkedésére jellemző, hogy egy részük új családi házas utcákba csoportosult. 1970 és 1975 között a Székelyudvarhely környéki falvakból közel 20 család telepedett le a Kuvar oldalában levő Gomba utcába (mintegy 90 fő). A betelepülő családok 90%-a aktív kereső, a város fontosabb ipari üzemeiben dolgoznak. A közeli Domb utcában pedig 22 család épített új családi házat 1970–1977 között. A megtelepedés rendjében szerepet játszottak a tradicionális falusi normarendszertől átmentett szomszédsági kapcsolatok is. A megtelepülők életvitelében a falu irányába mutató személyes és baráti kapcsolatok lazulása figyelhető meg. Az új városi értékek és normák, valamint a meggyorsult városi életvitel lazább kapcsolatokat diktálnak a falu felé. Gazdasági szempontból a falun még meglévő háztáji gazdaság (helyenként a szülők és nagyszülők gondozásában) viszont még erős szálakkal köti, gyakran visszahívja az elszármazottakat.

Amennyiben a betelepülők a tömbházakba költöztek (Tábor-, Kórház-, Sziget-, Köztársaság-, Bethlen-negyedek), a falu felé mutató kapcsolatok valamivel erősebbek. Ez is a falun még meglévő háztáji termőföld megmunkálásával, az ebből származó pótló jövedelemforrással hozható kapcsolatba.

A városba betelepülők munkahelyi és lakóhelyi integrációja nem valósult meg zökkenőmentesen. A beilleszkedés, az adaptációs nehézségek

még sokáig fennmaradnak. A falusi értékek, viselkedési normák és minták érvényüket veszítik az új környezetben. A városba települők szomszédsági és rokonsági kapcsolatai ugyanakkor erősödnek. Mindez érvényes a munkahelyre is. A társadalmi-kulturális értékek és minták hatására megindult egy új tömegművelődési folyamat, amely előbb-utóbb érvényesíti hatását a város szolgáltatotta kulturális-művészi értékek sajátos elsajátításában.

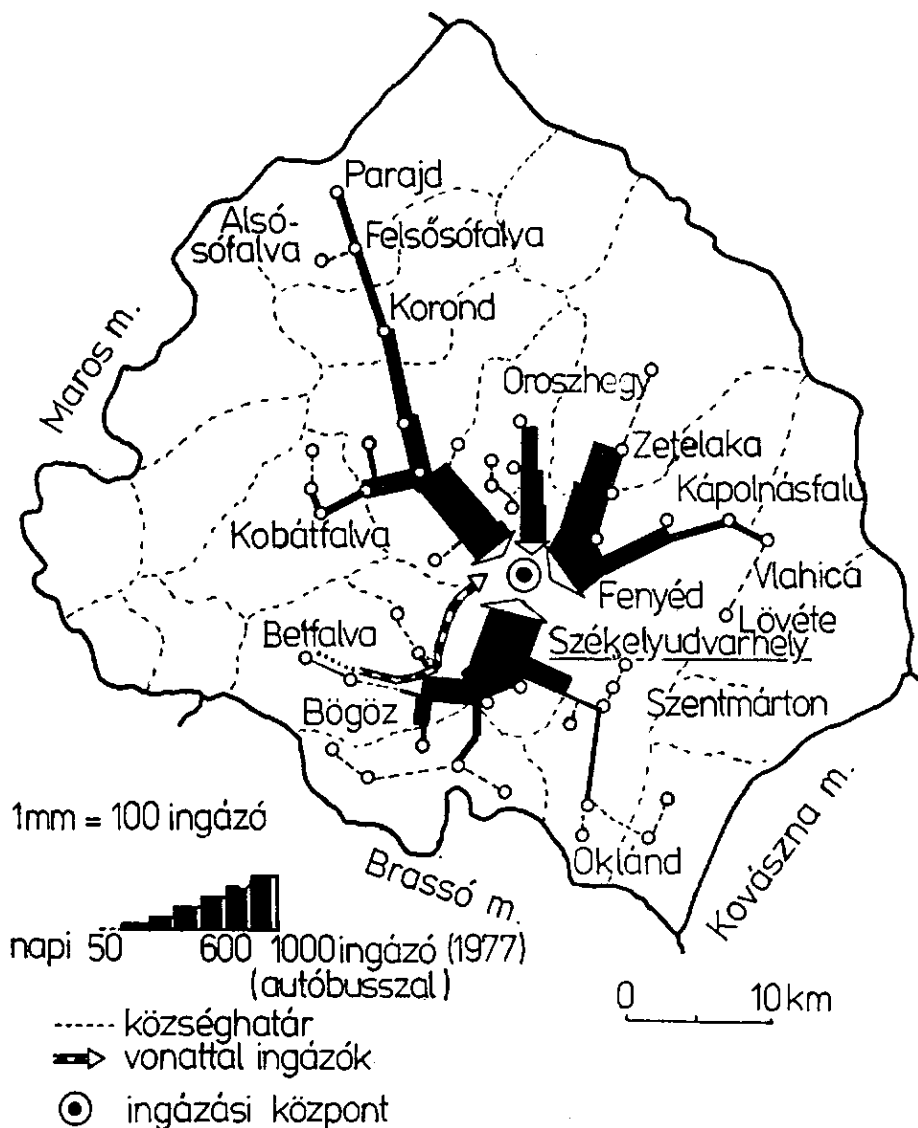
4.1.2. Az ingázók helyzete

A népesség területi mobilitásának jelentős összetevője az inga-vándorforgalom vagy ingázás. Az ingázás a munkaerőnek a lakóhely és a munkahely közötti rendszeres (napenkénti) mozgása, helyváltoztatása. Mint ilyen komplex szociálgeográfiai és gazdasági kérdés is. A modern „kétlakóság” az ingázás eredményeként alakult ki, és a kettős jövedelmű (falusi és városi) családok életvitelére vonatkozik. Elsődlegesen az iparosítás következménye. A Székelyudvarhelyen megtelepedni nem tudó munkaerő egy része „megrekedt” a város felé vezető fő közlekedési útvonalak mentén. Korábbi lakóhelyét megtartotta, ugyanakkor Székelyudvarhelyen vállalt munkát. Az ingázók, a naponta városi munkahelyekre bejárók népes csoportja számos gazdasági-szociális kérdés megoldását sürgette a város részéről. 1960-tól kezdődően Székelyudvarhely gazdasági térszerkezete, erőteljesebb iparosodása, a termelőerők koncentrációja erőteljes „szívóhatást” gyakorolt a városkörnyéki települések munkavállalóira. Ilyen értelemben a város felé mutató ingázás a népességeloszlásban nemcsak mennyiségi, hanem jelentős strukturális változások hordozója is. Az alábbiakban, a teljesség igénye nélkül, kitérünk az ingázás főbb kérdéseire.

A Székelyudvarhelyre bejáró munkások számáról első elfogadható adatsorunk 1962-ből való. Ebben az évben naponta 109 munkás ingázott 22 faluból. Az ingázók 83%-a férfi volt. Az összes ingázók 29%-át a Faipari Vállalat (főleg Zetelaka, Kecsetkisfalud, Farkaslaka, Fenyéd, Felsőboldogfalva, Patakfalva, Béta, Homoródszentmárton), 25%-át a Helyiipari Vállalat (Bikfalva, Fenyéd és Lengyelfalva, Betfalva, Küküllőkeményfalva és Farkaslaka), valamint 22%-át a bútorgyár fogadta (Felsőboldogfalva, Bikfalva, Bögöz, Zetelaka, Fenyéd és Malomfalva ingázási központokból). Az ingázók többi része az Élelmiszeripari gépgyár, a ruhagyár, a Sütőipari Vállalat és az Építkezési Vállalat munkahelyeire járt be. Akkoriban főleg kerékpárral (62%), autóbusszal (29%), gyalog (8%) és vonattal (1%) érkeztek a városi munkahelyekre. A hetente ingázók száma 68 fő volt, melyből 64-en a Faipari Vállalatban dolgoztak.

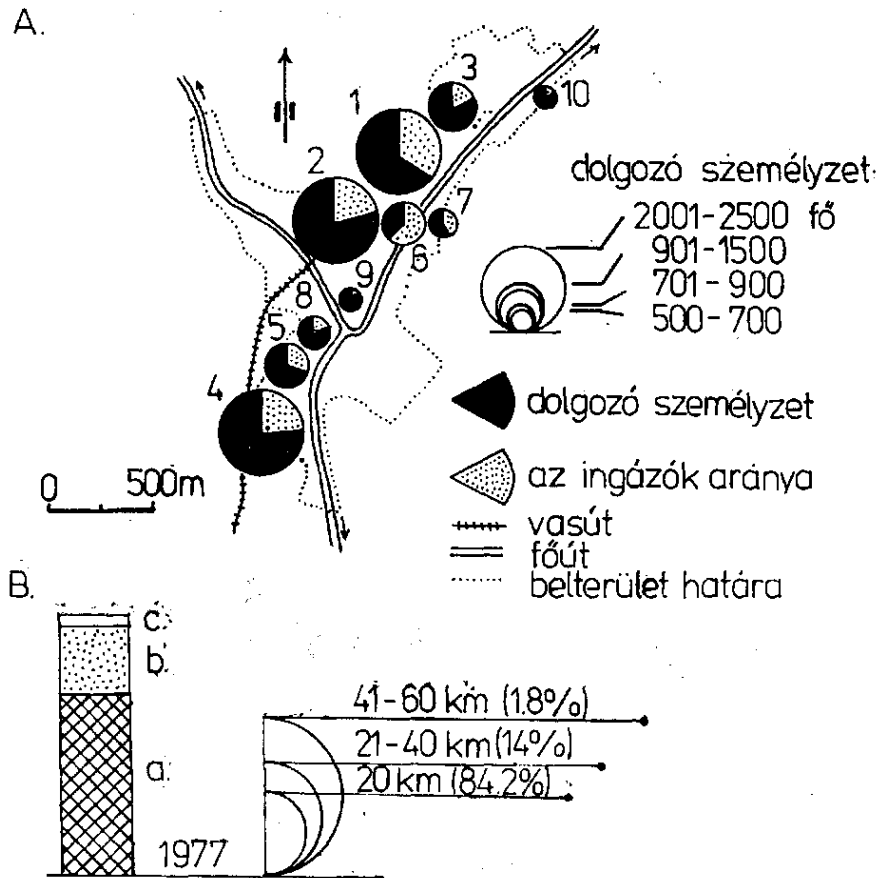
A Székelyudvarhely üzemeiben és vállalataiban foglalkoztatott, de vidéken lakó munkaerő száma 1962-től kezdődően növekvő tendenciát mutat (9. táblázat). 1962-ben a férfimunkaerő részaránya magasabb, ugyanis Székelyudvarhely üzemei elsősorban a férfimunkaerőt foglalkoztatták. 1974-től viszont fokozódik a nők térbeli mobilitása, mivel a cérnagyár és a ruhagyár új munkahelyei a város és a vidék fölösleges aktív női munkaerejét kötötték le (a nők ingázási részaránya elérte a 25%-ot). Az 1977-es év tavaszán végrehajtott felmérés tükrében a női ingázók száma elérte a 42%-ot, amely egyben a női munkaerő iránti kereslet növekedését is mutatta.

Az ipari ingázók részaránya számottevő, melyhez szorosan kapcsolódik a terciér ágazatok elég magas arányszáma (10. táblázat). A székelyudvarhelyi munkahelyekre naponta bejáró munkavállalók közel 80%-a fizikai munkakörben dolgozott. Az „egyéb” foglalkozású csoportban – a közlekedésben és kereskedelemben – dolgozók ingázása volt jelentősebb. 1974-ben az ipari ingázók részaránya 76% (1624 fő), míg az egyéb munkahelyekre igyekvők arányszáma 22% volt. A köztársasági alárendeltségű üzemek és gyárak munkahelyeire naponta 1000 alkalmazott járt, míg a három kisipari szövetkezet közel 200 főnyi ingázót foglalkoztatott.

2. Székelyudvarhely napi inga-vándorforgalma (1977)

1977-ben az ingázók száma 1974-hez viszonyítva majdnem megkétszereződött (2. ábra). Az ipar szívóhatása valamelyest mérsékelődött: az ipari ingázók részaránya 70,7%, a tercier ágazaté pedig 28,2% (3. ábra).

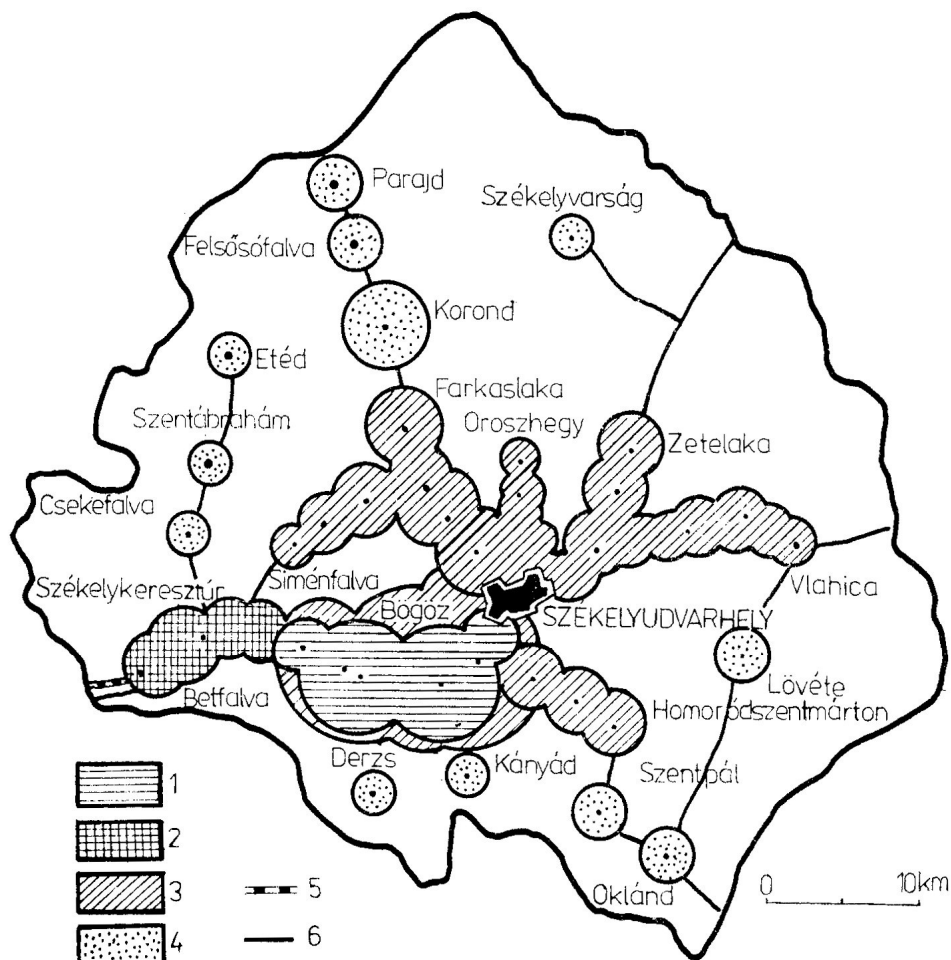
3. A. A Székelyudvarhely jelentősebb üzeibe és vállalataiba ingázók megoszlása az összes dolgozó személyzet viszonylatában (1977): 1. Cérnagár; 2. Élelmiszeripari Gépgyár, 3. Matricagyár, 4. Ruhagyár, 5. Bútorgyár, 6. Faipari Vállalat, 7. Építkezési Vállalat, 8. Akarat Kisipari Szövetkezet, 9. Cipészek Szövetkezete, 10. Fa- és fémszövetkezet

B. Székelyudvarhelyre ingázó munkavállalók megoszlása népgazdasági áganként és az ingázási távolság szerint (1977): a) ipar (70,7%), b) egyéb szolgáltatások (28,2%), c) mezőgazdaság (1,1%)

A matricagyár átadásával az ipari ingázók száma 78%-os értékre növekedett. Statisztikai adatforrásaink 1978-ban 4354, míg 1979-ben 5119 ingázót tartanak nyilván. A naponta bejáró munkavállalók 76%-a a Székelyudvarhelytől számított 30 km-es, 18%-a a 31-50 km-es körzetbe eső településekből, míg 6%-a ennél is messzebből (50-60 km) utazik munkahelyére. Naponta átlagosan két órát töltenek utazással. Az izokron térkép feltünteti a 30 és a 31-50 perces ingázási körzeteket a közúti és

vasúti közlekedési adatok (az autóbusszjáratok és személyvonatok menetrendje) alapján (4. ábra).

1980-ban az ingázók 60%-a a municípium hat köztársasági alárendeltségű ipari vállalatába irányul (cérnagyár, élelmiszeripari gépgyár,

4. Székelyudvarhely izokron térképe. Vasúton: 1) a 30 perces izokron, 2) a 31–50 perces izokron. Autóbuszal: 3) 30 perces izokron, 4) a 31–60 perces izokron, 4) vasút, 5) főforgalmi út

fafeldolgozó vállalat, matricagyár, ruhagyár és bútorgyár). Ágazati megoszlásban a könnyűipari ingázók vannak túlsúlyban (az összes ingázók 60%-a). Az ingázók átlagos munkahelyi szóródása meghaladja a 74 főt (bejárók száma/lakóhelyek száma). Székelyudvarhely munkaerő-vonzása közel 2000 km² területre és 47 településre terjed ki. A keresztingázás, azaz a városból kijáró dolgozók (főleg értelmiségiek) száma nem jelentős.

Az ingázással kapcsolatos statisztikai és térképi ábrázolás adataiból a lakosság területi mobilitására vonatkozóan a következő főbb megállapítások szűrhetők le:

– mivel Székelyudvarhely munkaerő-utánpótlása három fő forrásból – városi, vidékről beköltöző és ingázó – valósul meg, a munkaképes korúak természetes pótlásának folyamatosnak kell lennie, ezért a vándormozgalom, a napi ingázás a jövőben sem szüntethető meg;

– a város szempontjából az ingázás a bevándorlás megelőző fázisának tekinthető. Az erős ingázási centrumokból (pl. Zetelaka, Bögöz és mások) kerülnek ki a potenciális betelepülők. Miután „kiismerték” a várost, egy részük beköltözik. Az új közeghez való alkalmazkodás nem mentes a konfliktusoktól;

– az ide-oda utazás, a napi ingázás jelentősen módosította az ingázók szabadidő-szerkezetét, változásokat eredményezett a művelődési, társadalmi, szakmai aktivitásukban, életmódjukban egyaránt;

– az ingázás során egy átmeneti ún. kétlaki réteg alakult ki, melyet még sok szál fűz a faluhoz, de életmódjában már sok a városi vonás, értékrendszerük is ilyen irányban módosult. Az ingázó-központ szempontjából az ingázást mint a városiasodás kísérőjelenségét foghatjuk fel. Inkább életforma-jelenségről van szó, a kettős életvitelről (az üzemben végzett munka kiegészül a lakóhelyen végzett jövedelemkiegészítő, agrárjellegű tevékenységgel);

– a két peremközség falvain kívül Székelyudvarhely körül egyre táguló övezetet képeznek az ún. lakófalvak, melyek keresőnépességének zöme a város ipari és egyéb munkahelyein dolgozik. A forgalmilag kedvezőbb fekvésű települések két övezetbe tagolható gyűrűben ölelik körül a várost: a belső lakóövezet, amely Fenyéd és Felsőboldogfalva peremközségek falvaiból áll (ez lenne a falusias jellegű „alsóváros”-övezet), 40–45% feletti ingázóval, és a külső lakóövezet (25–30%-os napi ingázóval), mely a távolabbi városkörnyéket képviseli (Zetelaka, Bögöz, Szentlélek, Homoródszentmárton);

– a klasszikus értelemben vett nagycsalád megszűnik, és kialakulnak a viszonylag független, kétgenerációs családi közösségek: az idősebbek a mezőgazdaságból, a fiatalabbak az iparból és más ágazatokból élnek;

– az inga-vándorforgalom további alakulását, perspektíváit, erősödését vagy gyengülését továbbra is három tényező határozza meg: az ipartelepítés nagysága és jellege, a lakáskérdés és a közlekedéspolitikai irányultság, beleértve az úthálózat korszerűsítését is.

4.2. Városökológiai kérdések – a lakónépesség optimális életfeltételeinek megteremtése

Székelyudvarhely városszerkezete sajátosan módosult. Míg a belváros területi szerkezete viszonylag változatlan, addig a város peremvidékének ökológiai változásai számottevőek. A városökológiai elemek vizsgálata felöleli a főbb funkcionális-céljellegű egységeket: hogyan ötvöződik a lakóhely, a munkahely és a pihenő-rekreációs hely a város területén. Mindezeknek elsődleges szerepük van a letelepedésben.

Székelyudvarhely lakónegyedei a Nagy-Küküllő völgyének kiszélesedő lapályán és teraszain létesültek. Az Udvarhelyi-medence természeti-földrajzi tényezői kedvezőek a lakásállomány kiépítése szempontjából. A termelési-ipari övezet a város északi és déli részén összpontosult. A

felszíni és felszín alatti műszaki (az ún. műszaki infrastruktúra) rendszerek kiépülése nem zavarta a lakónegyedek építését, ugyanis Székelyudvarhelyen a laza beépítés volt jellemző. A lakóhelyi-pihenési és a termelési övezet mint a város két fő belső övezete jól elkülönül egymástól. A belváros, a városmag telítődése új beépítetlen területek felé tereli a lakásépítők figyelmét.

1956-ig a lakásállomány növekedése extenzív úton valósult meg. Mindez alacsony népsűrűséggel járt együtt. Legmagasabb népsűrűséggel a központ emelkedett ki (110 lakos/ha), míg a város déli része (25 lakos/ha), a bethlenfalvi és kadicsfalvi negyedek (26, ill. 24 lakos/ha) alacsony népsűrűségű övezetek voltak. A beépített területre számított átlagos népsűrűség igen alacsony volt (34 lakos/ha). A földszintes házak részaránya 74%, az egyemeletes házaké 21%, míg az ennél magasabb épületeké 4% volt. Az extenzív területhasznosítást jelzi, hogy a város belsőségében a lakóövezet 66%-ot, az ipari övezet 6%-ot, míg a zöldövezet 9%-ot, a más rendeltetésű területek részaránya pedig 19%-ot tett ki.

4.3. Székelyudvarhely és vidéke. Fenyéd és Felsőboldogfalva peremközségek integrálódási folyamata

Székelyudvarhely municípium szerves tartozéka a két peremközség: Fenyéd (3 faluval) és Felsőboldogfalva (11 faluval). 1980-ban a két község lakossága 7139 fő volt. A városiasodás során a fő közlekedési vonalak mentén fekvő települések a város funkcionális egységeivé váltak. A fenti településekből a város felé irányuló tömeges beköltözés időszaka jórészt lezárult. 1966–1979 között Fenyéd évi vándorlási vesztesége 23, míg Felsőboldogfalvái évi 36 fő volt. Ebből évente csupán 13–15 személy költözött Székelyudvarhelyre. Az ún. szuburbanizáció hatására a vidéki élet is nagyban hasonlít a városéhoz, a városi életminták sok eleme meghonosodott a municípiumi peremközségek falvaiban. Az utóbbi években a két peremközségben a mezőgazdasági keresők száma alig növekedett. Megnőtt a termelőszövetkezeti nyugdíjasok és járadékosok aránya, ugyanakkor a fiatal nemzedék részéről egyre kisebb érdeklődés nyilvánul meg a mezőgazdasági munka iránt. A mezőgazdasági munkaerő utánpótlása nehézségekbe ütközik. A 14 falu erős inga-vándorforgalmi területéről a nem agrár dolgozók többsége naponta ingázik Székelyudvarhely munkahelyeire. Ezekben a falvakban a mezőgazdasági keresők aránya 25% alatt van.

A két községközpont ipari munkahelyei jelentéktelenek. Inkább az „egyéb” (szolgáltatási) munkahelyek jelentősebbek. Infrastrukturális fejletlenség miatt a falusi ipartelepítésre kevés lehetőség adódik. A mai községi ipari szakmunkásság jelentős része a többlépcsős intragenerációs mobilitás szakaszait megjárva lett szakmunkássá. A foglalkozási átrétegződés folyamatára jellemző, hogy például Fenyéd község az utóbbi években enyhén iparosodó (azaz az ipari keresők részaránya meghaladja az egyéb keresőkét), míg Felsőboldogfalva község iparszegény, és többnyire a szolgáltatások révén fejlődik (11. táblázat). Az ingázók (1980-ban Fenyédről 547 fő, Felsőboldogfalváról pedig 599 személy) viszont kétféle

életmódot folytatnak, a háztáji gazdaságok pótló jövedelemforrást biztosítanak. Székelyudvarhely ún. nappali népessége – tehát azok, akik naponta a városban megfordulnak – eléri az 50 000 főt.

5. A TÁRSADALMI-FOGLALKOZÁSI ÁTRÉTEGZŐDÉS TENDENCIÁI

Székelyudvarhelyen a társadalmi mobilitás társadalmi és földrajzi értelemben jelentős tényezővé vált. A már előbb vizsgált társadalmi szerkezet változásai a városi lakosság társadalmi mobilitásában is kifejeződnének. Tulajdonképpen arról van szó, hogy a mozgásban levő személyek napjainkban az apjukhoz viszonyítva „mobilisabbak”, vagyis képesek arra, hogy más rétegben vagy csoportokban helyezkedjenek el. Ez képezi a *nemzedékek közötti* vagy *intergenerációs mobilitást*. Sajnos statisztikai adataink kevés adatot szolgáltatnak azokról, akik például 1977-ben más társadalmi-foglalkozási kategóriákba tartoztak, mint az apjuk abban az időben, amikor az összeírtak foglalkozási pályájukat elkezdték, tehát amikor 14–18 évesek voltak. Hiányos adataink is arról győznek meg, hogy Székelyudvarhelyen a nemzedékek közötti átrétegződés nagyobb mértékű volt, és az ma is, mint az úgynevezett *nemzedéken belüli* vagy *intragenerációs mobilitás*. Az utóbbi években a gyermekeknek az apához viszonyított társadalmi helyzete jelentősen módosult. Ebben nagy szerepe volt a közoktatásnak, a szaklíceumi, valamint a magasabb főiskolai és egyetemi oktatásnak. Példaként említhető a mezőgazdasági termelőszövetkezetben dolgozó apa gyermeke, aki előbb segédmunkás, majd líceumi tanulmányai során szakmát tanul (akár az esti tagozaton is) és szakmunkássá válik. Ha pedig főiskolát vagy egyetemet végez, akkor más társadalmi kategória, az értelmiség felé nyílik előtte az út.

Az utóbbi évtizedek társadalmi mobilitási fő iránya arra világít rá, hogy ez többnyire a mezőgazdasági fizikai foglalkozásokból a munkásságba (szakmunkás, szakképesített) való átlépéssel valósult meg. Ebben a folyamatban az iskolának, a szakoktatásnak, a munkahelyi kiképzésnek, szakaszos szakképesítési tanfolyamoknak fontos szerepe volt. Ugyanakkor az iparosítás szívóhatása mellett a dolgozó parasztság a viszonylag nagy gyermeklétszám alapján mobil személyeket bocsátott ki, megindítva ezzel az ún. kilépési mobilitás folyamatát.

A nemzedékek közötti és nemzedéken belüli mobilitáshoz szorosan kapcsolódik a foglalkozási átrétegződés is, melynek alapvető tendenciái a 2. és 3. táblázatok adataiból is körvonalazhatók. A kereső népesség foglalkozási szerkezetének megoszlását szemléltető háromszögdiagram (1. ábra) jól érzékelteti a foglalkozási szerkezet változásának nagyságát és irányát a főbb népgazdasági ágak tükrében. Az ábra adataiból az is leolvasható, hogy Székelyudvarhely 1976 óta már nem „vegyes” funkciókat, hanem kimondottan ipari funkciókat tölt be (az iparban dolgozók részaránya 75%-on felüli). A város foglalkozási átrétegződése nagyrészt lokálisan zajlott le. A társadalmi mozgás elindítója a leendő munkahely. Ez érvényes a peremközségek falvaiban élő bejáró munkásokra is.

A társadalmi mobilitás iránya a szakképzetlentől (a betanított és segédmunkás lépcsőfokok érintésével) a szakképzett nem mezőgazdasági fi-

zikai foglalkozások felé mutat. Ugyanakkor a fizikai munkából a szellemi foglalkozásokba való átlépésre is, a családi és egyéni mobilitást illetően, főleg az extenzív iparosítás idején (1968–1977) tág lehetőségek nyíltak.

A felszabadulás előtt Székelyudvarhely népességére jellemző volt a társadalmi zártság, a viszonylag merev válaszfalak kialakulása az egyes osztályok és azok csoportjai között. A társadalmi mobilitás akkori alakulását – az adatfelvételek szegényes volta miatt – nem tudjuk nyomon követni. Az egyén életútját akkoriban a társadalmi hovatartozás, az osztály- és rétegjellemzők szabták meg. Székelyudvarhelyen egy erős kisiparos és kereskedő réteg alakult ki, melyet a vezető és egyéb értelmiségi réteg támogatott. A betanított munkás, a hivatalsegéd, a napszámos, mezőgazdasági dolgozó és egyéb rétegek tevékenysége is számottevő volt. Igen erős tisztviselő gárda látta el a város közigazgatási teendőit. Az értelmiség az utánpótlást többnyire a kispolgárságtól kapta. A nők mobilitása (hacsak háztartási alkalmazottá nem vált a női munkavállaló) igen alacsony fokon állott. A parasztságból és mezőgazdasági munkásságból az ipari és más nem mezőgazdasági munkásságba irányuló mobilitás mértéke is elenyésző volt.

A felszabadulást követő évek társadalmi mobilitási viszonyairól feltehető kép sem teljes. Alig van Székelyudvarhely lakosságára vonatkozó reprezentatív mintán végzett mobilitási adatfelvétel. Az összehasonlítást nehezíti a foglalkozási életpályát, a lakóhelyváltoztatást feltüntető adatok szűkös volta is. Az ötvenes évek elején az agrárproletariátusból és a kisbirtokos parasztságból, mezőgazdasági napszámosok csoportjából nehezen valósult meg az ún. kilépési mobilitás, a kedvezőbb társadalmi pozícióba, helyzetbe való jutás.

Foglalkozás-statisztikai adataink igazolják, hogy a *szocialista iparosítás erőteljes kibontakozása* – különösen 1968 után – a foglalkozási és egyben a társadalmi és területi mobilitás mozgatórugójává vált. A társadalmi mobilitás kategóriájától itt célszerű elkülöníteni a *munkaerőmobilitást* (melynek ágazati mobilitását, a munkaerő-struktúra változását jól szemlélteti a háromszögdiagram), amelyen a munkavállalóknak a város területén történő mozgását értjük. Az 1957–1971 közötti időszak viszonylag a bőséges munkaerő-kínálat időszaka volt. 1980-tól kezdődően a munkaerő-források szűkülését követi az új munkahelyek, munkaalkalmak számának viszonylagos csökkenése. Tehát lelassul a foglalkoztatottak számának további növekedése. Inkább a foglalkoztatás ágazati szerkezetében várható lényegesebb átcsoportosítás, strukturális átrétegződés.

A munkaerő-mobilitás legerőteljesebb szakasza a hetvenes évekre tehető. A Székelyudvarhelyen létesülő új munkahelyek, munkaalkalmak betöltésére csak városi, helyi erőből nem futotta. Tehát a foglalkoztatottság folyamatos bővítésének eredményeként Székelyudvarhelyen lassan-lassan a szabad munkaerő-tartalékok lényegében kimerültek.

A város ipara jelentős számú munkaerőt mozgósított, vont el a mezőgazdaságtól, a városkörnyéki népességkibocsátó területről. A folyamat Székelyudvarhelyen is megindította – első lépcsőfokon – a mezőgazdaságból a nem mezőgazdasági ágazatokba való foglalkozási átrétegződést. Mindez egybeesett egy erős beköltözési szakasszal, amely erőteljes ván-

dorlási nyereséget jelentett a város számára. A második lépcsőfokon a nem mezőgazdasági munkavállalók és segédmunkások – a munkahelyi szakképesítés útján és más iskoláztatási formák segítségével – szakmunkássá váltak. 1975 és 1980 között a munkahelyi kiképzés és szakképesítés keretében 1503 személy vett részt. 1970 és 1979 között az ipari és építészeti jellegű líceum utáni oktatásban 195 ifjú fejezte be tanulmányait. 1976–1978 között 141 szakmunkás szerzett mesteri képesítést. A helyi munkaerő-utánpótlást hathatósan segítették a város erősödő ipari líceumai is. Székelyudvarhelyen meghonosodott az ipari szakmunka. A szaklíceumi oktatás a társadalmi mobilitás növekvő csatornája lett. 1975 és 1980 között a két ipari líceum első és második fokozatán 3200 tanuló végzett, míg a helybeli szakiskola 1965–1980 között 1585 fő aktív munkaerővel gazdagította a város munkaerő-tartalékát. A gyárak és üzemek belső élete igazolja, hogy a fiatalok mobilitása gyakoribb, könnyebben alkalmazkodnak az új munkahelyek élet- és munkakörülményeihez. A hetvenes években a férfiak mobilitása volt erőteljesebb, később pedig a nők pályaesélyei nőttek meg. Ugrásszerűen javult a munkaerő minőségi összetétele. Dinamikusan nőtt a főiskolát és egyetemet végzettek száma. Egy új műszaki értelmiség van kialakulóban Székelyudvarhelyen.

A városban kibontakozó társadalmi-foglalkozási átrétegződés, mobilitás jellegét és irányát számos szerkezeti változás határozta meg:

- 1966-tól kezdődően rohamosan csökkent az aktív mezőgazdasági dolgozók aránya;

- erőteljesen növekedett az iparban és más nem agrár-ágazatokban dolgozók száma. 1980-ban a város globális ipari termelése hússzor volt nagyobb, mint 1960-ban;

- közoktatásunk fejlődése lényegesen csökkentette az esélyegyenlőtlenségeket;

- Székelyudvarhely 1966 és 1980 között évente átlagosan 1112 fős lakosságnövekedést mutat föl, ugyanakkor a város lakosságszáma megkétszereződik;

- a város a főbb demográfiai mutatók alapján a pozitív vándorlási egyenleg (azaz nyereség) és a közepes nagyságú természetes szaporodású városok csoportjába lép elő.

Mindezek ismeretében a társadalmi mobilitás főbb irányai, tendenciái az alábbiakban körvonalazhatóak:

- Napjainkban az *ipari munkásság* képezi a város munkásosztályának legstabilabb magját. A pályájukat ipari munkásként kezdők előtt az ipari líceum vagy főiskola elvégzésével a szellemi foglalkozásuk felé is nyílik lehetőség. A társadalmi átrétegződés osztályon belüli iránya a segédmunkás – betanított munkás – szakmunkás – műszaki értelmiség és egyéb szellemi rétegek felé mutat. A székelyudvarhelyi munkásság mobilitási viszonyaira jellemző, hogy a helybeli munkásság túlsúlyban van. A munkásság 13,7%-a (1977-ben) ingázó, tehát falun lakik. Az iparosítás és a mezőgazdaság szocialista átszervezése eredményeként a parasztság vált a város munkásosztálya utánpótlásának fő forrásává.

- A *dolgozó parasztság* társadalmi szerkezetének módosulása az 1945. évi földosztással kezdődött. Minőségi átalakulások szemtanúi vagyunk, főleg a mezőgazdaság szocialista átszervezésének befejezése óta.

A szövetkezeti parasztság létrejött a megváltozott tulajdon- és munkamegosztási viszonyok eredménye. A korábban erősen rétegzett parasztság (mezőgazdasági munkások, egyéni gazdálkodók, napszámosok) helyére a termelőség-szövetkezeti parasztság került. Az iparosítás eredményeként városi viszonylatban számuk rohamosan csökkent, az aktív mezőgazdasági keresők száma az összes keresők 0,6%-a lett. A termelőség-szövetkezeti tagok gyermekei már nem kötődnek a földtulajdonhoz. Szakmai felkészültségüket a mezőgazdasági vagy más ipari líceumokban szerzik meg.

– 1960-tól nyomon követhető a *szellemi foglalkozásúak* számbeli növekedése. Az értelmiségi (főleg tanügyi, egészségügyi személyzet, műszaki értelmiség) és egyéb szellemi foglalkozású dolgozók rétege jelentős szerepet tölt be a város társadalmi-művelődési-, munkaerő-képzési és -továbbképzési életében. Az értelmiség az előbbieken kívül közvetve szolgálja a város előtt álló gazdasági-társadalmi feladatok megoldását. A többlépcsős társadalmi átrétegződés, a nemzedéken belüli szakmai (vertikális) mobilitás eredményeként számottevő a munkás és parasztszármazásúak beáramlása az értelmiségi rétegbe. Az udvarhelyi születésű munkásszármazásúak közül nagyobb arányban kerültek vezető és értelmiségi rétegbe, mint a más származásúak közül.

6. KÖVETKEZTETÉSEK

1. Székelyudvarhely népessége társadalmi-területi mobilitásának fő irányát a szocialista gazdasági és társadalmi fejlődés eredményeképpen kialakuló *foglalkozási struktúra-változások* határozzák meg. A mezőgazdasági termelőség-szövetkezeti dolgozók a nem mezőgazdasági fizikai foglalkozások felé, a szakképesítetlen munkások a szakmunkásság felé, míg a fizikai foglalkozású csoportokból származók a szellemi (értelmiségi) rétegbe áramlottak.

2. A társadalmi-területi és foglalkozási mobilitás fő mozgatórugói a szocialista iparosítás és a mezőgazdaság szocialista átszervezése voltak.

3. A társadalmi-foglalkozási mobilitás szoros összefüggésben bontakozott ki a meggyorsult gazdasági-társadalmi fejlődés extenzív szakaszával, azaz a munkaerő-tartalékok fokozatos felhasználásával. A közeljövőben, az intenzív gazdaságfejlesztés körülményei között viszont a növekedés alapját egyre inkább a munka termelékenységének növekedése fogja képezni.

4. Az ipari líceumi és szaklíceumi oktatás a társadalmi mobilitásnak továbbra is fő csatornája marad.

5. Székelyudvarhelyen is nyomon követhető a társadalmi osztályok és rétegek egymáshoz való közeledése, a lényeges különbségek eltűnése.

6. A társadalmi-foglalkozási átrétegződés új városökológiai viszonyokat teremtett. A betelepülők életmódja, életvitele jelentősen módosult. Az új urbanisztikai feltételek kedvezőek egy új viselkedéskultúra kialakulásában, meghonosodásában.

7. Székelyudvarhely településszerkezetének újabban kibontakozó belső-térbeli újjászerveződése erősíteni fogja a municípium központi szerepköreinek, funkcióinak egyre erőteljesebb kibontakozását.

1. Táblázat

**A kereső és eltartott népesség megoszlása
Székelyudvarhelyen (1900–1980)**

Év	A népesség száma (fő)	Keresők		Eltartottak	100 keresőre jutó eltartottak száma (fő)
		az össznépesség %-ában			
1900	8 045	47,8	52,2		109
1949	13 216	29,5	70,5		236
1956	14 162	45,2	54,8		121
1960	14 572	34,5	65,5		189
1966	18 244	45,8	54,2		117
1970	20 821	52,5	47,5		90
1974	23 801	66,5	33,5		50
1980	34 933	61,4	38,6		62

2. Táblázat

**Székelyudvarhely kereső népességének fő foglalkozási ágazatok
szerinti százalékos megoszlása (1956–1980)**

Foglalkozási ág	1956	1966	1976	1980
Ipar	33,5	47,6	67,6	72,6
Mezőgazdaság	23,3	11,2	4,6	0,6
Egyéb	14,2	41,2	27,8	26,8
Összesen:	100,0	100,0	100,0	100,0

3. Táblázat

**Az aktív népesség népgazdasági ágak szerinti megoszlása
1900–1980 között**

Év	Az aktív népesség száma (fő)	A nem mezőgazdasági ágak %-os megoszlása					Mező- gazdaság
		Ipar és építőipar	Közle- kedés	Keres- kedelem	Egyéb	Együtt	
1900	3 849	34,5	–	5,0	48,2	87,7	12,3
1956	6 403	33,5	5,9	7,9	30,4	77,7	23,3
1966	8 373	47,6	6,4	10,1	24,7	88,8	11,2
1974	15 547	69,0	6,9	8,7	13,6	98,8	1,8
1980	21 462	72,6	6,7	5,4	14,7	99,4	0,6

4. Táblázat

A fizikai és szellemi foglalkozásúak összevont munkajelleg-csoportja az aktív keresők viszonylatában 1956–1979 között (százalékban)

Év	Fizikai	Szellemi	Összes aktív keresők
	foglalkozású dolgozó személyzet		
1956	67,0	33,0	100,0
1966	81,7	18,3	100,0
1970	75,5	24,5	100,0
1975	85,8	14,2	100,0
1979	84,9	15,1	100,0

5. Táblázat

Az aktív népesség százalékos megoszlása társadalmi szektorok szerint (1956–1979)

Év	Állami	Szövetkezeti	Magán
	szektorban dolgozók		
1956	65,0	11,7	23,3
1965	84,3	11,7	4,0
1968	84,6	12,2	3,2
1970	84,0	13,4	2,6
1975	86,9	11,5	1,6
1977	86,0	11,6	2,4
1979	87,2	11,2	1,6

6. Táblázat

Az aktív népesség társadalmi csoportok szerinti megoszlása 1956–1966 között (százalékban)

Év	Munkás	Tisztviselő és értelmiségi	Szövetkezeti kisiparos	Termelőszövetkezeti tag	Önálló paraszt és kisiparos	Kereskedő	Magán és más fogl.
1956	37,5	29,3	10,0	1,5	22,2	0,9	1,8
1966	59,0	26,1	6,3	6,6	1,7		0,3

7. Táblázat

A munkásosztály, a szövetkezeti parasztság és az értelmiségiek arányszámai Székelyudvarhelyen 1970–1979 között (százalékban)

Év	Ipari munkásság	Szövetkezeti parasztság	Értelmiségi és tisztviselő	Más kategória
1970	79,3	2,2	12,2	7,3
1975	84,5	1,9	9,8	3,8
1977	86,0	3,0	9,3	1,7
1979	84,8	2,8	9,6	2,8

8. Táblázat

**A vándorlási egyenleg alakulása Székelyudvarhelyen
az 1959–1966 és 1968–1980 közötti időszakokban (fő)**

Időszak	Állandó jelleggel beköltözők száma	A városból elköltözők száma	Vándorlási egyenleg (nyereség)	Vándorlási nyereség évi átlagban	Természetes szaporodás	Tényleges szaporodás
1959–1966	3439	1728	1711	213	941	2652
1968–1980	10318	3546	6772	564	5065	11837

9. Táblázat

**A Székelyudvarhelyre naponta bejáró dolgozók nemek szerinti
megoszlása 1962–1977 között (százalékban)**

	1962	1974	1977
Ingázó			
Férfi	86,2	74,8	58,1
Nő	13,8	25,2	41,9
Együtt:	100,0	100,0	100,0

10. Táblázat

**Az ingázók megoszlása népgazdasági ágak szerint 1974–1980 között
(százalékban)**

Gazdasági ág	1974	1977	1980
Ipar és építőipar	75,9	70,7	78,0
Mezőgazdaság	2,3	1,1	1,0
Egyéb (tercier ágazat)	21,8	28,2	21,0
Összesen	100,0	100,0	100,0

11. Táblázat

**Fenyéd és Felsőboldogfalva municípiumi peremközségek
aktív népességének foglalkozási szerkezete 1975–1979 között, százalékban**

Peremközség	Év	Ipar	Mezőgazdaság	Egyéb
Fenyéd	1975	54,2	9,5	36,3
	1977	45,2	10,9	43,9
	1979	45,8	13,3	40,9
Felsőboldogfalva	1975	45,2	9,4	45,2
	1977	39,1	10,9	50,0
	1979	22,9	21,3	55,8

Könyvészet

- Andorka Rudolf: *A társadalmi mobilitás kutatása. – A szociológia ágazatai.* Bp. 1975.
95–113.
- Cazacu, Honorina: *Mobilitate socială.* Buc. 1974.
- Cucu, Vasile: *Geografie și urbanizare.* Iași 1976.
- Iordăchel, Ion: *Introducere în sociologie.* Buc. 1974.
- Miftode, Vasile: *Migrațiile și dezvoltarea urbană.* Iași 1978.
- *** *Metode și tehnici ale sociologiei.* Szerk.: Constantinescu, Miron és Berlo-
gea, Octavian. Buc. 1970.
- *** *Sociologie geografică.* Sociologia militans. V. Buc. 1972.